

VERSAY DÜNYA BARİŞ KONFERANSI'NDA AZERBAYCAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ'NİN TANINMASI AZERBAYCAN DİPLOMASİSİNİN ÖNEMLİ BİR BAŞARISIDIR

Prof. Dr. Cemil Hasanlı
Tarih Bilimci

Paris'te Yapılan Barış Konferansının Açılışı. Müttefik Devletlerin Liderleri

28 MAYIS 1918 TARİHİNDE AZERBAYCAN'IN BAĞIMSIZLIĞINI İLAN ETMESİ AZERBAYCAN HALKININ TARİHİNDE ÖNEMLİ BİR GÜNDÜR.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması, iki yıllık tarihi, yeni cumhuriyetin dünya topluluğuna entegrasyonu gibi süreçler Azerbaycan halkının tarihi bilincinde derin bir iz bıraktı. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edildikten sonra ülkenin uluslararası ilişkileri ve uluslararası hukuk alanında yeni değişiklikler meydana geldi. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsız olduğu haberi radyo aracılığıyla dünyanın önemli başkentleri olan Berlin, Londra, Viyana, Paris, İstanbul, Roma, Washington, Sofya, Bükreş, Tahran, Madrid, Gaga,

Azerbaycan Delegasyonu Paris'te

Moskova, Stockholm, Kiev, Kristiania, Kopenhag'a ilan edildi. Çok geçmeden bazı ülkelerle ikili anlaşmalar imzalandı, o ülkelerde Azerbaycan'ın ticari temsilcilikleri açıldı. Komşu ülkelerle olan ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler geliştirildi.

Kendi faaliyet şeklini yenileyen Azerbaycan milli şurası 16 Kasım 1918 tarihli Bakü toplantısında dünya parlamentolarına ve kamuoyuna, ayrıca ABD başkanı V. Wilson'a yeni cumhuriyetin bağımsızlığını tanımaları yönünde çağrı yaptı. 28 Aralık 1918 tarihinde Azerbaycan parlamentosunda Fatalihan Xoyski'nin başkanlığındaki üçüncü yönetim kabinesi tayin edildi ve **aynı gün parlamentonun önde gelen büyüklerinin tavsiyesi doğrultusunda Paris Barış Konferansına gidecek delegasyon üyeleri belirlendi. Delegasyon başkanı olarak meclis başkanı A. M. Topçibaşev, onun yardımcıları olarak yönetim üyesi M. G. Hacinski seçildi. Delegasyon üyeliğine ise parlamento üyesi A. Agayev ve E. Şeyhulismailov seçilirken de-**

legasyon danışmanları Miryakup Mehtiyev, Ceyhun bek Hacibeyli ve Mamed Magerramov tayin edildi. Delegasyonun teknik çalışanları şu şekilde belirlendi: A. Hüseyinzade, V. Marçevskiy çalışanlar; S. Melikov ve Alekper bek Topçibaşev sekreterler; A. Kafarov, G. Kafarova, G. Mamedov tercümanlar; Raşid bek Topçibaşev delegasyon başkanının özel kalemiydi.

Azerbaycan delegasyon grubu 20 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'a geldi; 22 Ocak günü A. M. Topçibaşev'in dairesinde toplanan grup ilk delegasyon oturumunu yaptı ve ortaya konulacak soru ve soruları değerlendirdiler. Delegasyon ancak 22 Nisan günü İtalya bandıralı gemiye bindiler ve Napoli'ye ulaştılar, 2 Mayıs günü Roma'ya gelen grup 7 Mayıs günü trenle Paris'e ulaştılar.

Paris'e ulaşan delegasyon grubu "Klarlij" oteline yerleşti ve hemen işe koyuldu. Grubun öncelikle yapması gereken işler: İstanbul'da A. M. Topçibaşev, A. Agayev ve C. Hacibeyli tarafından hazırlanan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin

Paris Barış Konferansı'na yönelik Memorandumu"nu tamamlamak, bu memorandumu konferansın resmi dili olan Fransızca ve İngilizceye çevirmek, her dilde ayrı olacak şekilde broşür yayımlamaktan ibaretti. (1). Azerbaycan delegasyonu Polonya, Gürcistan, Gorskaya Cumhuriyeti, Ermenistan ve İran delegasyonları ile görüşme yaptı. Azerbaycan delegasyonu 23 Mayıs günü İngiltere delegasyon üyesi Luis Mallet ile görüştü. Görüşmede politik, askeri ve ekonomik durumlar, ayrıca müttefik ülkelerin askerlerinin Azerbaycan'daki statüsü konusunda karşılıklı fikirlerini paylaştılar. **28 Mayıs günü ABD başkanı Vudro Wilson Azerbaycan delegasyonunu kabul etti. A. M. Topçibaşev ABD başkanına "dünya halklarının barış içinde yaşaması ve insan hakları prensipleri mimarı" olarak hitap etti ve içeriğinde Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanınması için yapılan çağrının yer aldığı beyannameyi sundu, ayrıca beyannamede dünya barış konferansında Azerbaycan delegasyonunun çalışması**

için kabul edilmesi ve Azerbaycan ülkesinin milletler birliğine üye alınması arz edilmişti. Azerbaycan delegasyonu eski Rusya'ya olan borcunun yeni cumhuriyete düşen payını ödemeye hazır olduğunu belirterek: **"Azerbaycan bölgesinde Kolçak ve Denikin'in hakimiyetini tanımadıklarını, ülkede ancak Azerbaycan meclisi ve hükümetin yönetimini tanıdıklarını"** belirttiler. A. M. Topçibaşev görüşmeyle ilgili hükümete bilgi verirken: "bu görüşme her iki tarafta olumlu iz bıraktı" dedi (2). ABD başkanı V. Wilson ile yapılan görüşmenin ardından diğer ülke liderlerinin aynı şekilde görüşeceği bekleniyordu.

17 Kasım 1919 günü başbakan David Lloyd George İngiltere parlamentosunun avamlar kamarasındaki konuşması Eski Rusya İmparatorluğu'na bağlı bölgelerde kurulan yeni cumhuriyetler için yeni bir dönüm noktası oldu. Konuşma Rusya'da güçlerin püskürtüldüğü, en önemlisi Kolçak'ın yenildiği ve Denikin'in çekildiği yönündeydi. Büyük devletler ve ilk olarak İngiltere Bolşevizm'in Yakın ve Ortadoğu ülkelerine doğru yayılmasından oldukça rahatsız durumdaydı. Lloyd George'un konuşmasında iki kere Azerbaycan ve Gürcistan ilgili konuşması tesadüf değildi. Onun tahminlerine göre Rusya içinde özellikle Baltık ülkeleri, Finlandiya, Polonya, üç Kafkas Cumhuriyeti, Kolçak, Denikin ve Petlyur'un ordusu içinde Bolşevizm karşıtı güçler az değildi.

Lloyd George'un 17 Kasım'daki konuşması, sadece Kasım ayı içinde iki kere "Rus sorunu"na değinen açıklamalar yapması, Fransa'nın politika, koloni ve dışarıdaki Fransız kolonilerinden sorumlu başkanı Pola Burdari'nin A. M. Topçibaşev'a gönderdiği mektubun Kasım ayı ortalarında ilan edilmesi Avrupa basınında büyük sansasyon yarattı. Özellikle Beyaz Rusya göçmen basını en büyük gürültüyü kopardı. A. M. Topçibaşev konuyla ilgili Bakü'de yaptığı açıklamada: "Bu sansasyonun esas nedeni İngiltere başbakanı Lloyd George'un 17 Kasım'daki avamlar kamarasında yaptığı konuşma olup,

başbakan konuşmasında Azerbaycan, Gürcistan ve Sovyet Ermenistan'ı iki kere dile getirmesi ve bu ülkelerin Rusya'nın hakimiyeti altına girmek istemediği yönündeki açıklamaları oldu. Bu fikir büyük gürültü kopardı ve her makamda yankılandı. Matbaa işçileri greve gittiği için gazeteler aktif çalışmıyordu, aksi takdirde bu konuyla ilgili çok fazla yorum yapılırdı... Özellikle Rusya'nın sol kanadı bundan rahatsız oldu" (3).

Kasım ayının sonunda Paris'te Lloyd George ile ABD hükümet sözcüsü Polk görüştü. İngiltere başbakanı bu görüşmede Kolçak ve Denikin'lere yardım etmenin bir anlamı olmadığını, onların mağlubiyetinin artık kaçınılmaz olduğunu açıkça söyledi ve onlara gönderilen silah ve donanımın Kızıl Ordu'ya geçtiğini ekledi. Lloyd George görüşmede **birleşik Bolşevik Rusya'nın Avrupa için ciddi bir tehlike olduğunu, bu yüzden Gürcistan, Azerbaycan, Ukrayna, Besarabya, Baltık ülkeleri, Finlandiya Cumhuriyetlerinin ve hatta Sibiry'a'nın da bağımsızlığını tanımak gerektiğini bildirdi** (4). ABD temsilcisi Polk bu görüşmeyle ilgili 29 Kasım günü ABD sözcüsü Robert Lansing'a bilgi verdi.

Müttefik ülke başkanlarının Londra'daki Aralık toplantısında Kafkas Cumhuriyetleri'nin sorunları ayrıca görüşülmedi sadece genel Rusya sorunları arasında değerlendirmeye alındı. Müttefik ülkelerin liderleri bazı dengeci fikirler söyledi: hatta Azerbaycan ve Gürcistan'ın Denikin ile barıştırılması ve bu tarafların hep birlikte organize olarak Bolşeviklere karşı mücadele etme fikri de ortaya atıldı. İlk önce bu taraflar arasında çok sert biçimde görüş ayrılıkları vardı. İngiltere yüksek komiseri O. Wordrop 1920 yılının Ocak ayının ilk günlerinde hemen hemen hergün müttefik ülkelere ve kendi ülkesine telgraf çekiyordu ve Bolşevik güçlerinin takip ettiği Denikin bölüklerinin güne doğru çekilmekte olduğunu arz ediyordu. Wordrop, Kafkas cumhuriyetleri ve Gorskaya Cumhuriyetindeki savunmanın acilen güçlendirilmesi gerektiğini bunun için bu ülkelerin bağımsızlığı-

nı tanımak gerektiğini teklif ediyordu. O gönderdiği yazıda: "Eğer İngiltere devreye girmezse, Kafkas Cumhuriyetleri Bolşeviklerle anlaşma yapmak zorunda kalacaklar" diyordu (5).

Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) Dışişleri halk komiseri G. V. Çiçerin 2 Ocak günü Azerbaycan ve Gürcistan'a nota gönderdi. Notada bu ülkelerin Denikin'e karşı birlikte mücadele etmeleri için askeri anlaşma yapmalarını teklif etti ve **Rusya'daki sivil savaşa aktif katılmalarını talep etti** (6). Notanın ulaştığı 6 Ocak gününde Azerbaycan devleti savunma komitesi N. Usubbekov başkanlığında acil bir toplantı yaptı ve toplantıda dışişleri bakanı Fatalihan Foyski Bolşevik yönetimin notası hakkında bilgi verdi. Fatalihan Foyski 14 Ocak günü Çiçerin'e Denikin'in ülke için tehlikeli olduğu kabul edilerek ve ona karşı Gürcistan Azerbaycan paktının olduğunu bildiren cevap notasını gönderdi. Azerbaycan Cumhuriyeti Sovyet Rusya'sı ile iyi ilişkiler kurmaya hazır olduğunu ancak sivil savaşın Rusya'nın iç meselesi olduğunu da bildirdi (7).

Kafkas bölgesinde Bolşevik tehlikesinin büyümesi sonucunda müttefik ülkeler daha kararlı adımlar atmaya başladı. Kızıl ordunun Kafkaslara girmesinin Yakındoğu ve Ortadoğu bölgesine Bolşevik tehdidinin geleceğini herkes biliyordu. Birçok Avrupalı politikacıların fikrine göre Azerbaycan ve Gürcistan'ın savunma gücünü yükseltmesi gerektiği ve bu ülkelere Sovyetler karşısında sağlam durabilmesi için yardım edilmesi icap ediyordu. Bununla birlikte tanınmayan ülkelere askeri yardımın yapılması sonucunda savaş sonrası imzalanan uluslar arası sisteme aykırı bir durum yaratıyordu, dolayısıyla Azerbaycan ve Gürcistan'ın tanınması kaçınılmaz bir adımdı. Bu amaç doğrultusunda İngiltere'nin teklifiyle 10 Ocak günü Paris Barış Konferansı Yüksek Kurulu oturum yaptı ve bu oturuma İngiltere, Fransa ve İtalya'nın başkan ve dışişleri bakanları, ABD ve Japonya temsilcileri, Fransa elçileri katıldı.

İngiltere başbakanı Lloyd George

konusunda Bolşeviklerin Hazar denizi kıyıları boyunca doğru ilerlemekte olduğunu, eğer Bolşevikler Denikin'in gücünü kırsalrsa Hazar denizinde hakimiyeti ele alacaklarını ve bu durumda Kemalist Türkiye ile işbirliği yapacaklarını, tüm bunların sonucunda Kafkas ülkelerinin çıkmaza gireceği konusunda uyardı. Bunlara istinaden o Kafkas ülkelerine silah ve askeri mühimmat göndermenin mantıklı yolunu bulmayı teklif etti. Yüksek Kurul askeri uzmanlara Kafkas ülkelerinin müdafasının sağlanması konusunda teklif sunmaları talimatını verdi. George Klemanso İngiltere tarafına bu sorunla ilgili ayrıntılı bir çözüm bulunmasını teklif etti. Kafkas ülkelerinin Bolşeviklere karşı etkin mücadele etmesi yönünde askeri yardım yapılmasındaki önemin netleştirilmesi için askeri uzmanlara talimat verilmesi kararlaştırıldı (8).

İki gün sonra Yüksek Kurul oturumu dışişleri bakanları düzeyinde yapıldı ve gelişmelerin politik yönleri değerlendirildi. Lord Kerzon, **Lloyd George'un Azerbaycan ve Gürcistan'ın tanınması sorununu masaya koymaya hazırladığını, Ermenistan sorununun Türkiye sorunuyla birlikte çözüleceğini arz etti.** Tüm taraflar Azerbaycan ve Gürcistan için üç tehlikenin söz konusu olduğuyla ilgili hem fikir oldular: Bolşevik tehlikesi, Bolşeviklere direnmeden çekilmekte olan Denikin'in

ordusu ve Rus Bolşevikleri ile anlaşma sağlayabilmesi mümkün olan Kemalist Türklere. Bu kritik durumu öngören lord Kerzon ivedilikle Azerbaycan ve Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımayı teklif etti. Bu çetrefilli durumu analiz eden M. Mehtiyev şöyle yazmıştı: "Versay konferansında zaten mevcut olan cumhuriyetlerin tanınması için tüm şartlar hazır. Sadece bir dürtü yetecekti ve bunu İngiltere dışişleri bakanı lord Kerzon yaptı" (9). Müttefik ülkelerin Yüksek Kurulu 11 Ocak günü aşağıdaki kararı kabul etti: **"Müttefik ve itilaf ülkeleri, hep birlikte Azerbaycan ve Gürcistan hükümetlerinin varlığını tanıyorlar"** (10). ABD ve Japonya temsilcileri bu konuyu kendi hükümetlerine danışmaları gerektiğini bildirdiler. En azından iki Kafkas ülkesi delegelerinin önünde duran esas amaçlarına, dünya politikasını belirleyen ülkeler tarafından tanınma seviyesine ulaştılar.

Müttefik ülkelerin birleşik askeri komitesi 12 Ocak günü Kafkas sorunuyla ilgili hazırladıkları bilgileri Versay Yüksek Kurulu'na gönderdiler. İşbu bildiriye birleşik askeri komite başkanı mareşal Ferdinand Fosh, komitenin İngiltere temsilcisi general Sakvill West ve İtalya temsilcisi Ugo Kavalyero imzaladılar. Bildiride: "...Kafkaslarda Bolşeviklere karşı askeri bariyerlerin güçlendirme konusu yeniden dikkatlice incelenmesi icap ediyor. **Yerel hükümetlerin istik-**

rarlı olmaması ve askeri teşkilatlanmanın zayıf formda olması sebebiyle bu askeri bariyerde ilk aşamada Avrupalı askerlerin durması gerekir. Bu amaç için iki güçlü tümenin bulunması gerekir. En son aşamada eğer yerli askeri güçler iyi eğitim göyerek ekipleştirilirse, Kafkas'taki Avrupa askerlerinin sayısı azaltılabilir... Bu konudaki tüm sorunların acilen çözülmesi gerekir. Denikin'in ordusunun zayıflamasına bakılmaksızın orta dereceli savaşçı bölüklerin yardımıyla Bolşeviklerin bölgeye gelmesi engellenebilir ve müdafaa sistemi oluşturularak yüksek etkili savunma yapılabilir. Bu yüksek etkili savunmanın etkisini önceden görmek mümkün değil bu yüzden Kafkas ülkelerine belirtilmiş şartlar çerçevesinde silah ve mühimmat yardımının devam ettirilmesi gerekir. Kafkas müdafaa sistemi müttefik ülkelerin Hazar denizindeki filoları tarafından güçlendirilmelidir..." (11).

Aynı gün İngiltere delegasyonu buna benzer bir proje hazırladı. Kafkaslardaki durumu tahlil eden İngilizler bölgedeki durumun Kolçak ve Denikin'in mağlup olması sonucunda meydana geldiğini izah ettiler. Tahlile göre Avrupa'da başarılı olamayan Bolşevikler doğuya doğru ilerlemekte ve Müslümanlarla görüşme aşamasına geçti. Bu gücü bölmek için tek bariyer Gürcistan ve Hazar denizidir. Kızıl ordunun Gürcistan'a doğru ilerlemesi Gürcistan'da tedirginlik yarattı, çünkü ülke finansal yardım olmaksızın aynı anda kuzey ve güneyden gelen tehlikeye karşı koyamazdı, eğer müttefik ülkeler Gürcistan'a yardım ederlerse ülke kendi sınırlarını koruyabilecekti. Projede Gürcistan ve Azerbaycan'a politik, askeri, finans ve gıda yardımı yapılması, ayrıca Bakü ve Batum'un müdafası için gerektiği kadar askeri yardımın gönderilmesi, Hazar denizinin Bolşeviklere kapatılması, Denikin filosunun batırılması ya da İngilizlere devredilmesi, teklif edildi (12).

Azerbaycan ve Gürcistan temsilcileri 15 Ocak günü Fransa dışişleri bakanlığına çağrıldı. Fransa'ya giden A. M.

Topçibaşev, M. Magerramov'ları, ayrıca İ. Tsereteli ve Z. Avalova'ları Fransa dışişleri bakanlığı genel sekreteri Jyul Kambon, İngiltere temsilcisi Filippe Kerr ve İtalya temsilcisi Markiz de la Torreta karşıladı. J. Kambon Azerbaycan'ın tanınması ile ilgili karar metnini A. M. Topçibaşev'a törenle teslim etti. M. Mehtiyev bu anı şöyle tarif etmişti: **"Mösyö Kambon Azerbaycan ve Gürcistan cumhuriyetlerinin resmi olarak ve uluslar arası hukuk normları çerçevesinde bağımsız devletler olarak tanındığını ilan etti.** Bu andan sonra her iki cumhuriyet eşit ve kanuni hakların kaydedilmesi ile ilgili yüksek kurula müracaat etti. Kambon işbu ülkelerin bağımsızlıklarını tanıyan bu akit bu ülkelerin Rusya'dan ayrı olarak mütalaa edilmesi gerektiğini ifade eder, diye duyuru yaptı. Tüm bunlardan hareketle bugünden itibaren Azerbaycan ve Gürcistan egemen devletlerdir" (13). A. M. Topçibayev büyük devletlere gösterdikleri yardımlardan ötürü teşekkür etti ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tam bağımsız olmasını beklediğini sözlerine ekledi. O gün Azerbaycan delegasyonu Gürcistan, Estonya, İran, Hindistan delegasyonlarından, Lozan'daki Ukrayna bürosundan, "Fransa-Kafkas" komitesinden, Rusya İmparatorluğu'ndan ayrılmış bağımsız ülkeler topluluğu başkanı Pittard'dan tebrik yazısı aldı.

15 Ocak gününün ikinci yarısında Azerbaycan ve Gürcistan'a askeri yardımı değerlendirmek üzere askeri uzmanlar seviyesinde Paris'te yapılan toplantıya İngiltere Askeri Bakanı U. Churchill, İngiltere genelkurmay başkanı feldmareşal G. Wilson, amiral birinci lord U. Lang, amiral lord Bitty ve diğerleri aceleyle geldi. Bir sonraki gün Kafkaslardaki durum hakkında konuşma yapmak üzere kürsüye çıkan J. Kambon Azerbaycan ve Gürcistan'ın delegasyonlarının Rusya'dan tamamen ayrılabilmesi için politik, askeri ve para yardımı talep ettiklerini bildirdi. Taraflar arasında yapılan ayrıntılı bilgi paylaşımından sonra **Gürcistan'ın 50 bin kişiyi, Azerbaycan'ın ise 100 bin kişiyi silahlandırmaya hazır oldukları**

belli oldu, ancak toplantıya başkanlık eden George Klemanso bu sayılarla ilgili oldukça şüphe duyduğunu açıkladı. J. Kambon her iki ülke ordusunun eski Çar Rusya'sı döneminde ve milli askerleşme döneminde şekillendiğini, her iki savaş cephe hatlarını elinde tutmak için yeterince askere sahip olduğunu, bu ülkelerin sadece silaha, askeri mühimmeta ve donanımına ihtiyacı olduğunu, sözlerine ekledi. **Ayrıca Kafkas ülkeleri Gorskaya cumhuriyetinin bağımsızlığının tanınmasını yüksek kuruldan talep etmektedir, çünkü bu ülkenin Rusya ile kendileri arasında tampon bölge olduğunu belirtmektedirler.** Bunların dışında J. Kambon, Azerbaycan tarafının Bolşevik saldırısını özellikle Hazar denizi tarafından beklediğini, çünkü Bolşevikler Derbent'e ulaşırlarsa Bakü'nün darbe altında kalacağını tahmin ettiklerini, izah etti. Lloyd George Gagestan hükümetinin tanınması fikrini destekledi ve müttefik ülkelerin yeterince silah ve mühimmatı olduğunu, esas sorun bunların Kafkas bölgesine nasıl ulaştırılacağına yattığının altını çizdi. J. Klemanso Denikin'e gönderilen silah ve donanımın büyük bir kısmının Bolşeviklerin eline geçtiğini hatırlattı. Askeri yardım konusundaki değerlendirme toplantısının bir sonraki gün feldmareşal G. Wilson başkanlığında ve Azerbaycan, Gürcistan delegelelerinin katılımıyla devam ettirilmesi kararı alındı (14).

17 Ocak günü Azerbaycan delegasyonunun kaldığı "Klarij" otelinde Bolşeviklerin Azerbaycan ve Gürcistan'a saldırmaları halinde yapılacak askeri yardımın hacmini belirlemek için bir oturum düzenlendi. Kafkaslara askerlerin gönderilmesi gündeme alınmadı. Amiral Bitty, Azerbaycan dış yardım almadan kendi haline karada ve suda askeri savunmayı organize edebilir mi, diye sorduğunda A. M. Topçibaşev olumsuz yanıt verdi (15).

Yüksek Kurul 19 Ocak günü müttefik ülkelerin başkanları seviyesinde toplantı yaptı ve Kafkas Cumhuriyetleri'nin sorunları çok yönlü değerlendirmeye alındı. O gün Azerbaycan delegasyonu

toplantıya eksiksiz katıldı. Konferansa o zamanın önde gelen politik liderleri olan Lloyd George, Klemanso, Nitty, Kambon, Matsy, Kerzon, Churchill, Fosh, Bitty, Wilson ve diğerleri katıldı. Toplantıda yüksek kurulun 10 Ocak tarihli talimatına istinaden İngiltere delegasyonu tarafından hazırlanan memorandum tanıtıldı. Memorandumda aşağıdaki maddeler yer alıyordu:

1. Azerbaycan ve Gürcistan'ın bağımsızlıklarının tanınması (bu gerçekleşmişti)
2. Daha önce Denikin'e gönderilen ve yolda olan silah ve donanımların tamamı Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'a devredilecektir.
3. Azerbaycan ve Gürcistan'a ek askeri, finans ve gıda yardımı yapılacak (silah, elbise).
4. Bakü'nün savunması için ek önlemler alınacaktır.
5. Hazar denizinin savunması sağlanılacak, Bolşeviklerin Hazar denizine ve Hazar filosuna inmesine izin verilmeyecektir. Eğer Denikin'e ait deniz filosu geri alınırsa bu müttefik ülkelerin yararınadır, eğer alınması imkansız ise batırılacaktır (16).

Askeri uzmanların sunumunu mareşal Ferdinand Fosh okudu. Tavsiyeler tartışılırken Klemanso, Fosh ve Churchill Kafkaslara asker göndermeyi önerdiler, Lloyd George ve Nitty ise bölgeye sadece silah ve donanım göndermekle yetinmeyi teklif etti. Lloyd George gönderilecek silahların uygun bir şekilde kullanılması gerektiğini ve bu silahların Bolşeviklerin eline geçme ihtimalinin de bulunduğunu anlatmaya çalıştı (17).

Azerbaycan ve Gürcistan temsilcileri oturum salonuna davet edildi ve iki ülke adına konuşan İ. Tsereteli her iki ülkenin Bolşevik saldırılarını beklediğini, eğer müttefik ülkeler yardım ederse belki de Bolşeviklerin saldırıdan vazgeçebileceklerini söyledi. Onun fikrine göre en iyi yardım bölgeye asker gönderilmesiydi, müttefik ülkelerin askeri yönden gönderdiği yardımı gören Bolşeviklerin saldırıdan vazgeçeceklerini umuyordu. Sonra **Bolşevikler**

Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanırlarsa onlarla anlaşma yoluna gidilir, ancak bu da müttefik ülkelerin desteğiyle gerçekleşir. Tsereteli bunların dışında, **Ermenistan'ın bağımsızlığının tanınması da - ki ülke temsilcileri konferansta bulunmaktadır - her türlü baskıya karşı mücadele etmeye yarımcı olacaktır,** dedi. Lloyd George'un sorularına Azerbaycan delegasyonu danışmanı M. Magerramov cevap verdi: Azerbaycan parlamentosunda ordu kanunu görüşülmeye başlandı bile, eğer gerekli olan silah ve donanım gönderilirse 100 bin kişilik ordu hemen oluşturulur, şimdilik elli bin asker var ama ancak 10-12 bin askerin silahı vardır, dedi. M. Magerremov, Azerbaycan hükümetinin Denikin'in filosunu bölmeye karşı olduğunu, onun kendi bölüklerinin Bolşevikler tarafına geçmesi durumunda Bakü'ye olduğu kadar tüm Güney Kafkas bölgesine de tehlike oluşturur, sözlerini ekledi. Lloyd George'un sorusuna cevaben Magerramov Bakü'de 7 bin askerden oluşan güçlü bir garnizonun bulunduğunu söyledi. Kafkas ülkelerinin katılmadığı sonraki oturumlarda (18) mareşal F. Fosh Kafkasların savunmasının Bolşevizm'e karşı mücadelesinin bir kısmı olarak gördüğünü, işte tam bu amaçla Azerbaycan, Gürcistan, Besarabya, Polonya, Estonya ve Letonya gibi ülkelerin desteklenmesi gerektiğini izah etti. Hatta o Doğu Avrupa ülkeleri ile Güney Kafkas ülkeleri arasında Bolşevizm'e karşı ittifak kurulması düşüncesini taşıdığını sözlerine ekledi. Bu görüşten sonraki oturumlar askeri uzmanlar olmadan devam etti (19).

Değerlendirmenin sonraki etabında lord Kerzon, Ermenistan'ın Azerbaycan ve Gürcistan ile aynı zamanda bağımsızlığının tanınmasını tavsiye etmediğini, çünkü Türkiye ve Ermeni sorunları ile ilgili barış anlaşmasının daha imzalanmadığını hatırlattı. O sözlerinin devamında: **ancak Ermenistan'ın bağımsızlığını tanımak için yeterince nedenlerin bulunduğunu, çünkü bu ülke, Güney Kafkas'taki diğer ülkelerle birlikte Bolşeviklere kar-**

şı savaşıma sözü vermektedir, dedi. Lloyd George, ABD kongresinin Kafkas ülkelerine yardım yapmayı kabul edebileceğini bildirdi. Sonra tüm tarafların ortak fikrine göre Kafkas bölgesine asker gönderemeyeceklerdi. Oturum sonucu değerlendirilirken, **Lloyd George Kafkas ülkelerine acilen askeri mühimmat ve donanım yardımı yapılması gerektiğini yineledi. O Azerbaycan ve Gürcistan'a asker gönderemeyeceklerini itiraf ederken,** Kafkas ülkelerinin kendi müdafasını sağlamlaştırmak için silahlı güçlerinden yararlanması gerektiğini tavsiye etti. O sonunda Topçibaşev'in Gorskaya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının tanınması teklifine sıcak baktığını bildirdi.

Yüksek kurulun görüşmelerinin sonunda aşağıdaki kararlar alındı:

1. Ermenistan ve Dağıstan'ın bağımsızlıkları tanınacaktır. İşbu kararın Ermenistan'ın "Türk sorunu" nedeniyle sınırlarını belirlemesi sorunuyla ilgisi yoktur.
2. Müttefik ülkeler Kafkas cumhuriyetlerine asker gönderme imkanına sahip değildir.
3. Müttefik ülkeler Kafkas cumhuriyetlerine silah, mühimmat ve gıda göndererek yardım yapacaktır.
4. Silah ve askeri mühimmatın net içeriği ve Kafkas bölgesine ulaştırılması gibi konular için Mareşal Fosh ve feldmareşal Wilson'un görüşlerine başvurulacaktır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1920 yılının Ocak ayında Paris Barış Konferansı'nda resmen tanınmasını, A. M. Topçibaşev başkanlığındaki Azerbaycan delegasyonunun zorlu çabalarının sonucu olarak değerlendirmek gerekir. A. M. Topçibaşev hükümet başkanı N. Usubbekov'a gönderdiği mektupta: "...bağımsızlık umutlarımızın yeşerdiği ve bunun gerçek bir formasyona dönüşmesinde yeni bir dönem başladı. Biz hiçbir zaman umudumuzu kaybetmedik ve hatta tüm eski Rusya ülkeleri için en zorlu geçen dönemlerde çabalarımızın boşa gideceğini söylediklerinde bile umudumuzu kaybetmedik. Biz gerektiği şekilde adım

attık, çünkü halkımızın bağımsız olarak egemen bir şekilde yaşayabileceğine güveniyorduk... Bununla birlikte diğer küçük halkların bağımsızlık yolunda gösterdikleri etkili mücadeleleri de unutmuyoruz... Bu küçük halklar kendi bağımsızlıkları yolunda ay veya yıl değil, onlarca yıl mücadele ettiler ve hedefleri yolunda çok sayıda insanını ve varlıklarını kaybettiler. Mutlu olma hissi bizim geri adım atmamızı sağladı. Çünkü bağımsızlığın verdiği mutluluğun eşi ve benzeri yoktur" (21).

Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanındığı ile ilgili bilgiyi ilk olarak Oliver Uordrop vermişti. O 12 Ocak günü Tiflis'ten bir telgraf gönderdi: "Dün Paris'teki toplantıda Lord Kerzon Azerbaycan ve Gürcistan'ın hemen tanınması gerektiği teklifini sundu ve bu konuyu Azerbaycan hükümetine haber vermekle beni yetkili kıldı. Müttefik ülkelerin Yüksek Kurulu oybirliğiyle bu teklifi onayladı" (22). Delegasyonun haberi ancak 18 Ocak günü ulaştı ve İtalya'daki Azerbaycan askeri ataşesinin İtalya dışişleri bakanlığından aldığı konuyla ilgili telgrafı da aynı gün ulaştı.

O. Uordrop'un telgrafı ulaştığı anda Azerbaycan hükümeti hemen oturum yaptı. Oturumda 14 Ocak gününün bayram ve tatil günü olması yönünde karar alındı. Karara göre bu günde Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde askeri geçitler, gösteri törenleri ve parlamentonun bayram oturumu yapılacaktı. Aynı gün başbakan N. Usubbekov'un vatandaşlara sesleniş yayımlandı.

Azerbaycan'ın bağımsızlığının büyük devletler tarafından tanınması Azerbaycan halkında gözle görülür şekilde kendi gücüne güvenmeyi ve mutlu geleceğe doğru umudu arttırmıştı. M. E. Resulzade: "Doğu halklarından birisi olan ve ülkeye gelen yabancılar tarafından yönetilen, hatta ülkenin yönetimine dahi gelemecek şekilde vatandaşlık ve politik haklarından mahrum edilen halkımız, her türlü zorluğa rağmen ilk imkan doğduğunda böyle medeni bir kültür doğurmayı başardı, ayrıca tüm dünyanın ve müttefik ülkelerin dikkatleri

ni Azerbaycan üzerine doğru çekti... **Rusya İmparatorluğu bünyesinde şekillendirilen tüm cumhuriyetlerin içinde Avrupa'nın güvenini kazanmış tek Müslüman ülke Azerbaycan oldu. Tüm Müslüman dünyasında birinci ve tek cumhuriyet olmayı başardı...**" (23). ❖

Kaynakça:

1. Claims of the Peace Delegation of the Republic of Caucasian Azerbaijan presented to the Peace Conference in Paris. Paris, 1919, s. 1 – 49.
2. Ali Mardan bek Topçibaşev. Pisma iz Parija (Paris'ten mektup), Bakü, 1998, s. 38
3. Paris Barış Konferansına giden Azerbaycan delegasyonu başkanı A. M. Topçibaşev'in Azerbaycan cumhuriyeti bakanlar kurulu başkanına yazdığı mektup. 29.11. – 02.12. 1919 yıl // GAAR, F. 970, op. 1, d. 145, s. 8-9.
4. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1919, Rusya. US Government Printing Office, Washington, 1937, s. 126
5. R.Ullman. Anglo-Soviet relations 1917-1921. London, 1968, s. 322
6. Dışişleri halk komiseri G. Çiçerin'in Azerbaycan dışişleri bakanlığına ve Azerbaycan halkına gönderdiği radyo telgraf. Bakü, Azerbaycan dışişleri bakanlığı. 06. 01. 1920 yıl, //GAAR, f. 897, op.1, d. 86, s. 1
7. Azerbaycan dışişleri bakanı Fatalihan Hoyskiy'in Sovyet Rusya'sının dışişleri komiserine gönderdiği radyo telgrafi. Ocak 1920 yılı, //GAAR, f. 970, op. 1, d. 112, s. 7
8. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol. IX. US Government Printing Office, Washington, 1946, s. 121
9. Mir-Yacoub. Le Probleme du Caucase. Paris, 1933, s. 121. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Adamları

10. Devlet Adamları
10. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol. IX, s. 959
11. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol. IX, s. 902-903
12. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol. IX, s. 903-904
13. Mir-Yacoub. Le Probleme du Caucase. Paris, 1933, s. 122
14. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol. IX, s. 866-868
15. Z.Avalov. Nezavisimost Gruzii v Mejdunarodnoy Politike (uluslar arası politikada Gürcistan'ın bağımsızlığı), Paris, 1924, s. 245
16. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol. IX, s. 903-904
17. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol. IX, s. 891
18. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol. IX, s. 892 – 896
19. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol. IX, s. 897 – 898
20. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol. IX, s. 899 – 902
21. Paris Barış Konferansına giden Azerbaycan delegasyonu başkanı A. M. Topçibaşev'in Azerbaycan cumhuriyeti bakanlar kurulu başkanına yazdığı mektup. 06 – 10. 10.11.1919 yıl // GAAR, F. 970, op. 1, d. 146, s. 27 – 28
22. İngiltere'nin Tiflis'teki yüksek komiseri Uordrop'un – Azerbaycan Cumhuriyetinin Gürcistan'daki diplomatik temsilcisi M. Vekilov'a gönderdiği yazı. 12. 01. 1920 yıl // GAAR, F. 897, op. 1, d. 69, s. 13
23. M.E.Resulzade, Azerbaycan-skaya Respublika (Azerbaycan Cumhuriyeti), Bakü, 1990, s. 57